

Karty autorefleksji przeznaczone są dla **nauczycielek i nauczycieli różnych szczebli nauczania** (przedszkole, szkoła podstawowa, szkoły ponadpodstawowe). Obejmują zagadnienia związane z edukacją dla pokoju, w tym szczególnie **edukacją wielokulturową, edukacją antydyskryminacyjną i edukacją antyprzemocową.**

Karty mają na celu wsparcie nauczycieli w samodoskonaleniu się oraz we wprowadzeniu zmian w placówce, gdzie pracują. Zestaw podzielony jest na dwie części:

Ja - nauczyciel(ka) - są to pytania pomocne w procesie autorefleksji,

Moje otoczenie - są to pytania dotyczące placówki, uczniów, rodziców, kadry, miejscowości, organizacji pozarządowych działających lokalnie.

Karty można bezpłatnie pobrać ze strony Fundacji: www.goandact.org

**„Karty autorefleksji” są częścią zestawu
„Narzędziownik świadomego nauczyciela”.**

„Narzędziownik świadomego nauczyciela” jest projektem realizowanym przez Fundację Go'n'Act i współfinansowanym przez Gminę Wrocław (www.wroclaw.pl).

Opracowanie merytoryczne: Magdalena Szymańska

Konsultacje: zespół oraz współpracownicy Fundacji Go'n'Act

Karty są dostępne na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów
zależnych 4.0 Międzynarodowe; CC BY-NC-ND 4.0
(creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.pl)

Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Fundacji Go'n'Act.

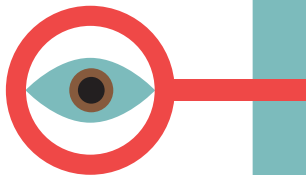

**Jakie są podstawowe
mechanizmy
powstawania
dyskryminacji?**

**Co oznaczają terminy:
stereotyp, uprzedzenie,
dyskryminacja?**

**Jak wytłumaczę
je uczniom?**

**Czy sam(a) kiedyś doświadczyłam(-em)
dyskryminacji / przemocy kierowanej
uprzedzeniami?**

**Czy byłam(-em) bezpośrednim
świadkiem takiej sytuacji?**

**Jak to wpłynęło na moje wartości
/ postawy / obecne zaangażowanie?**

**Czy kiedyś znalazłam(-em) się w sytuacji,
gdy nie wiedziałam(-em), jak zareagować
(np. na przemoc motywowaną
uprzedzeniami, na przejawy dyskryminacji,
na cyberprzemoc) i nic nie zrobiłam(-em)?**

**Co działo się potem? Czy zastanawiałam
(-em) się, jak należało zareagować?
Jak szukam rozwiązań na przyszłość?**

”

„Przywilejem jest sytuacja, w której myślisz, że coś nie jest problemem, ponieważ nie jest Twoim osobistym problemem.”

David Gaider

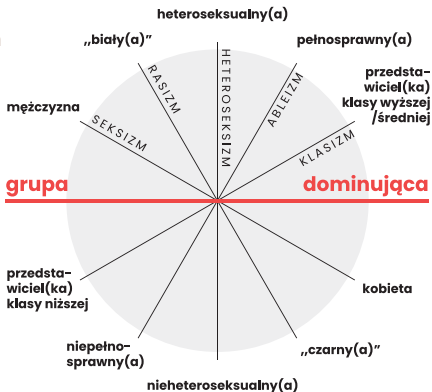
Jak rozumiem ten cytat? Jakie są moje przywileje? Czy zdaję sobie z nich sprawę? Jakie grupy są uprzywilejowane w społeczeństwie, w którym funkcjonuję? Do których z tych grup należę?

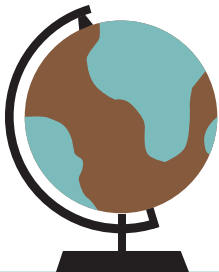

Gdzie znajdują się na poszczególnych promieniach?

Czy należę do grup uprzywilejowanych czy mniejszościowych?

Jak wpływa to na mnie jako jednostkę? Jako nauczyciela /nauczycielkę? Jako ambasadora równości?

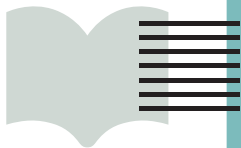
**Dlaczego interesuję się
tematem edukacji dla
pokoju / międzykulturowej
/ antydyskryminacyjnej /
antyprzemocowej?**

**Co mną kieruje?
Co mnie motywuje?
Co mnie inspiruje?**

**Jaką rolę w zwalczaniu
stereotypów
/ uprzedzeń ma
przekazywanie wiedzy?**

**Jakie znaczenie ma
angażowanie emocji?
Jakie znam style i metody
poruszania tych tematów?**

**Jakie są mój styl i moja
metoda?**

**Jaki styl nauczania jest mi bliski?
Jak wspieram uczniów w kształtowaniu
postaw i poglądów?**

**Czy stosuję żart (na przykład „Tylko
pranie segregujemy według koloru“)?**

Czy stawiam na poważne dyskusje?

**Które metody są najskuteczniejsze
i w jakich okolicznościach? W jaki sposób
to weryfikuję w mojej własnej pracy?**

Jakie uczucia budzi we mnie reklama Hornbacha („The Smell of Spring“):

www.youtube.com/watch?v=6ShaZn7GiJw.

**Czy jest rasistowska? Seksistowska?
Niesmaczna? Śmieszna? Oryginalna?
Czy ogromne kontrowersje wokół tej
reklamy (szczególnie sprzeciw Japoniek)
to dzielenie włosa na czworo? Gdzie leżą
moje granice między akceptacją żartu
a oskarżaniem o „-izmy“? Dlaczego
właśnie tam je stawiam?**

**Co sędzę o powiedzeniach:
„Przestań żydzić”, „Nie cygań”,
„Oszwabieś mnie”?**

**Czy wykreślenie ich z potocznej mowy
jest wskazane?**

**Jakie argumenty przemawiają
za usunięciem ich z potocznej mowy?**

Jakie za pozostawieniem?

**W jakich sytuacjach zdarza mi się
upraszczać rzeczywistość / myśleć
stereotypowo?**

**Czy sprawiłam(-em) tym komuś
bezpośrednią przykrość?**

**Jakie wnioski wyciągnęłam(-ąłem)
z tej sytuacji?**

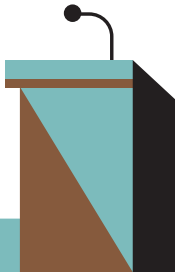
**Jakie postanowienia na przyszłość
podjęłam(-ąłem)?**

**Czy jest możliwe zupełne zaprzestanie
operowania stereotypami?**

**Czy mam wspomnienia
z dzieciństwa / ze szkoły
dotyczące dyskryminacji,
przemocy?**

**Czy wykorzystuję te
doświadczenia obecnie?**

**Czy umiem się dzielić
nimi z moimi uczniami /
uczennicami?**

**Co mnie wzmacnia w przekazywaniu
dzieciom i młodzieży wiedzy na temat
otwartości, szacunku, empatii?**

Co motywuje? Co inspiruje?

**Czy mogę stworzyć jakiś schemat
(np. mapę myśli/inspiracji), do której
mogę wrócić w trudnych chwilach?**

**Czy jestem wolna/wolny od protekcjonalizmu
w stosunku do innych?**

**W jaki sposób dbam o to, aby nieświadomie
nie powielać stereotypów?**

**W jaki sposób mówię dzieciom/młodzieży
o otaczającej nas rzeczywistości?**

**Np. czy przekazując dzieciom treści o ludziach
żyjących w Afryce Subsaharyjskiej skupiam
się wyłącznie na tamtejszych problemach
czy zapoznają też dzieci z silnymi jednostkami
- wzorami do naśladowania?**

**Czy umiem podać inne przykłady powielania
stereotypów?**

**Jakie znam silne, inspirujące osobowości
należące do grup dyskryminowanych
i/lub mniejszościowych
(na przykład osoby czarnoskóre, osoby
homoseksualne, kobiety),
które są popularne wśród młodzieży
(np. sportowców, piosenkarzy, etc.)?**

**Jak można przeciwdziałać agresji
/ dyskryminacji w przestrzeni publicznej?**

**Jak przekazuję tę wiedzę
swoim uczniom?**

**Czy mogę jakoś wykorzystać film
pt. „Trudna sytuacja w autobusie”?
www.youtube.com/watch?v=pYmlvA6sR5E**

Odwoływanie się do osobistych doświadczeń jest bardzo skutecznym narzędziem. W przypadku krzywdzących komentarzy uczniów na temat koloru skóry / religii / orientacji seksualnej / pochodzenia etnicznego warto powołać się na przyjaźń z osobą z danej grupy.

Czy osobiście znam: (1) osoby o różnym kolorze skóry? (2) wyznawców różnych religii? (3) osoby o różnym pochodzeniu etnicznym? (4) osoby o różnej orientacji seksualnej?

Jeśli nie, jaką mam możliwość aby ich poznać?

**Sztuka argumentacji może być
w dużej mierze wyćwiczona. Warto
przeszkolić się w podstawach skutecznej
(nieagresywnej!) argumentacji.**

**Jak mogę udoskonalić moją umiejętność
argumentowania?**

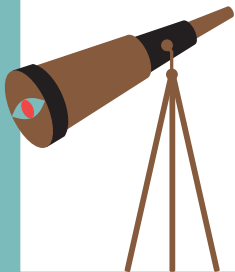
**Jakie mogą być potencjalne reakcje
uczniów (np. przygotowując pogadankę
na temat LGBT)?**

**Czy mam przygotowany zarys
odpowiedzi na trudne pytania?**

**Rzeczywistość ewoluuje, język ewoluuje,
standardy edukacji dla pokoju ewoluują.**

**Przykład: obecnie na niegdyś zwane
„kraje trzeciego świata” używa się
określenia „kraje globalnego Południa”
(ten drugi termin jest wolny
od pierwiastka wyższości
i protekcjonalizmu).**

**Jak mogę być na bieżąco?
Jak pogłębiam wiedzę w tym temacie?**

**Czy moje poglądy
ewoluowały w czasie?**

**Czy na któryś z tematów
poruszanych w niniejszym
narzędziowniku patrzyłam
(-em) kiedyś inaczej?**

**Co wpłynęło na zmianę
mojego zdania
/ moich opinii?**

Poniżej pokazanych zostało kilka (najbardziej znanych) symboli nienawiści. Co oznacza każdy z nich?

**Jakie inne symbole nienawiści znam?
W jaki sposób mogę uczyć się je rozpoznawać?**

Poniżej pokazanych zostało kilka skrótów literowych i liczbowych powiązanych z mową nienawiści. Co oznaczają? Jakie inne skróty związane z nawoływaniem do nienawiści znam? W jaki sposób mogę uczyć się je rozpoznawać?

WPWW

28 / B&H

14

RAHOWA

Czy wiem, co to jest język równościowy?

**Czy jestem wrażliwa(-y) na język
stosowany w moim otoczeniu?**

Czy znam publikację „Język równościowy”?

**[amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2016/04/
Język-rownosciowy.pdf](https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2016/04/Język-rownosciowy.pdf)**

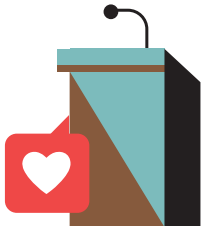
**Czy angażuję się w działania na rzecz
równości / otwartości / poszanowania
praw człowieka / w innych sferach
niż szkoła?**

Czy podpisuję petycje online?

Czy jestem aktywistką/aktywistą?

Dlaczego? Dlaczego nie?

**Czy umiem podać przykład
uprzedzenia, któremu
kiedyś ulegałam(-em),
a teraz jestem go
świadomy(-a) i go
przewyciężyłam(-em)?
Czy potrafię podzielić się
tym z moimi uczniami?**

Jak działa generalizowanie?

Czy możliwe jest zupełne uwolnienie się od psychologicznego mechanizmu, jakim jest generalizowanie?

W jaki sposób generalizowanie może prowadzić do dyskryminacji i przemocy motywowanej uprzedzaniem? Jakie konsekwencje niesie ze sobą generalizowanie?

**Czy sam(a) czasami nie stosuję generalizowania w stosunku do dzieci/młodzieży/podopiecznych?
Czy umiem podać jakiś przykład?**

**Jak rozumiem pojęcia:
„postkolonializm”,
„white-man burden”
(szczególnie w jego post-kolonialnym znaczeniu),
„rasizm strukturalny”,
„othering”?**

Czy egzotyzowanie jest niewłaściwe?

Jakie konsekwencje ze sobą niesie?

**Na jakiej zasadzie działa
podkreślanie różnic?**

Na jakiej podkreślanie podobieństw?

**Jak wykorzystam każdą z tych metod
do budowania szacunku i empatii?**

**Czym jest edukacja międzykulturowa,
edukacja globalna, edukacja obywatelska,
edukacja dla pokoju, edukacja
antydiskryminacyjna, edukacja
antyprzemocowa?**

**Które pojęcie jest mi najbliższe? Dlaczego?
Elementy której z nich wprowadzam
najczęściej w mojej pracy z dziećmi
/ młodzieżą?**

**Który z tych obszarów chciałabym
/chciałbym wzmocnić w swojej pracy
z uczniami i w jaki sposób mogę to zrobić?**

W jaki sposób mogę budować zestaw narzędzi, które wykorzystuję w pracy z dziećmi / młodzieżą? Skąd mogę zaczerpnąć pomysły gotowych scenariuszy, gier, tematów, pogadaniek?

W jaki sposób mogę zweryfikować je pod kątem jakości? Z kim mogę o tym porozmawiać? Z kim skonsultować materiały, z których korzystam?

**Które zagadnienie jest dla mnie
szczególnie ważne?**

**Przeciwdziałanie homofobii? Rasizmowi?
Nietolerancji religijnej? Nacjonalizmowi?
Seksizmowi? Inne?**

Dlaczego?

**Kiedy ostatnio czułam(-em),
że wspieram rozwój intelektualny
i obywatelski młodych ludzi?**

Jakie chwile przynoszą mi satysfakcję?

**Jak mogę sobie radzić w chwilach
zwątpienia?**

Czy podejmowałam(-em) kiedyś działania z zakresu edukacji wielokulturowej, antydyskryminacyjnej, antyprzemocowej, z których później zrezygnowałam(-em)?

Co się do tego przyczyniło (niska jakość działań?, brak efektywności?, brak czasu?, niechęć dyrekcji/rodziców/uczniów?, inne?).

Jak mogę zmienić te niekorzystne elementy?

**Poniżej znajduje się przykład mapy nieeuropo-
centrycznej. Czy w swojej pracy w szkole/przedszkolu
wykorzystuję mapy nieeuropocentryczne?
Jakie korzyści przynosi ze sobą używanie takich map?**

**Co wiem o głównych
mniejszościach
etnicznych i narodowych
zamieszkujących w Polsce
/ w moim regionie /
mieście?**

**O kulturach, z jakich
pochodzą dzieci uczące
się w mojej placówce?**

**Czy znam (lub staram się poznać)
przedstawicieli/przedstawicielki polskich
mniejszości narodowych i etnicznych?**

**Jakie organizacje pozarządowe
reprezentujące mniejszości działają
w mojej okolicy?**

Czy nawiązałam(-em) z nimi kontakt?

Czy mam podstawową wiedzę na temat kultury romskiej?

Co powinnam (powinienem) jeszcze wiedzieć, by czuć się swobodnie rozmawiając o niej z moimi uczniami?

Na czym polega wewnętrzne zróżnicowanie tej grupy? Na co powinnam/powinienem zwrócić uwagę rozmawiając z dziećmi/młodzieżą o kulturze romskiej, by nie stereotypizować jej przedstawicieli?

**Jakie potrafię wymienić postaci
pochodzące ze społeczności
romskiej?**

Czy znam ich historie?

**Czy wykorzystuję je rozmawiając
z dziećmi / młodzieżą o tej
społeczności?**

**Czy mam podstawową wiedzę
na temat kultury ukraińskiej?**

**Co powinnam (powinienem) jeszcze
wiedzieć, by czuć się swobodnie
rozmawiając o niej z moimi uczniami?
Jakie jest tło obecnej migracji obywateli
Ukrainy do Polski?**

**Na co powinnam /powinienem zwrócić
uwagę rozmawiając z dziećmi/
młodzieżą o kulturze romskiej, by nie
stereotypizować jej przedstawicieli?**

**Czy wśród moich znajomych są Ukraińcy
(lub inni obcokrajowcy mieszkający
w mojej okolicy)?**

Czy staram się nawiązać z nimi kontakt?

Zapraszać na spotkania z uczniami?

Integrować w praktyce?

Co wiem na temat mniej znanych mniejszości etnicznych /etnograficznych obecnych w Polsce?

Łemkach? Karimach? Kociewiakach?
Innych?

Czy omawiając z uczniami temat odwagi, bohaterstwa, pracy społecznej na rzecz innych przywołuję przykłady tylko polskich bohaterów?

Czy umiem wymienić wyjątkowe postaci z ojczyстых krajów dzieci należących do mniejszości narodowych zamieszkałych z Polsce?

Jak przekazuję swoim uczniom i uczennicom wiedzę na temat różnicowania etnicznego Polski, jej wielonarodowej tradycji, nowych imigracji do Polski oraz wyjazdów Polaków za granicę?

Jak uświadamiam dzieciom/młodzieży, że proces przemieszczania się ludności trwa od zawsze? Jak opowiadam o wyzwaniach związanych z tymi procesami?

Jak pokazuję, że ten proces niesie ze sobą korzyści (wiedzę, rozwój)?

**Jak rozmawiam ze swoimi uczniami
i uczennicami na temat zalet i wyzwań
wielokulturowości?**

**Jak pomagam im wyobrazić sobie
doświadczenia osób migrujących?**

**Jak pobudzam u moich podopiecznych
empatję i otwartość?**

Czy wykorzystuję różne święta do omawiania konkretnych tematów, np. praw człowieka?

Polecamy kalendarz aktywistów i społeczników, który jest częścią „Narzędziownika świadomego nauczyciela” (całość do pobrania na stronie www.goandact.org) oraz EkoKalendarz (ekokalendarz.pl).

**Jak mogę upewnić się, że traktuję
wszystkich uczniów sprawiedliwie?**

**Czy uczniów cudzoziemskich traktuję tak
samo, jak uczniów polskich?**

**Czy nie jestem w stosunku do dzieci
cudzoziemskich zbyt pobłażliwy(-a)?**

Lub zbyt wymagający(-a)?

**Jak reaguję w sytuacji, gdy uczniowie
(z grupy mniejszościowej) rozmawiają
między sobą w języku ojczystym
(mimo że znają język polski)?**

**Czy zakazuję takiej komunikacji
czy ją wspieram?**

**Jakie mogę wymienić plusy,
a jakie minusy takich sytuacji
(na przykład rozmów w języku
ojczystym podczas przerw)?**

**Jak rozumiem termin „przemoc
motywowana uprzedzeniami”?
Czy umiem wymienić rodzaje takiej
przemocy? Jej przyczyny i skutki?**

**W jaki sposób mogę zadbać,
aby podczas moich zajęć z uczniami
rzetelnie informować o krajach
globalnego Południa?**

**Czy znam treść „Kodeksu w sprawie
obrazów i wiadomości dotyczących
krajów Południa”?**

Polecamy nasze opracowanie Kodeksu
wraz z komentarzem, które jest częścią
„Narzędziownika świadomego nauczyciela”
(do pobrania ze strony www.goandact.org).

Żyjemy w świecie post-prawdy.

Jak staram się pomagać dzieciom / młodzieży znajdować obiektywne informacje dotyczące tematów, którymi „żyją” media, a które często podają nieprawdziwy lub krzywdzący przekaz w stosunku do wybranych grup (np. uchodźców) lub konkretnych postaci (np. aktywistów walczących o prawa człowieka)?

**Czy jestem na bieżąco z wirtualną
rzeczywistością, która obecnie
jest naturalną przestrzenią
funkcjonowania młodzieży?**

**Jakie znam najważniejsze dla nich media
społecznościowe?**

Czy umiem się w nich poruszać?

**Jakie znam skróty służące do
komunikacji tekstowej?**

W jaki sposób wykorzystuję nowoczesne technologie (w tym smartfony) do pracy z młodzieżą?

Jak wykorzystać ich potencjał wystrzegając się zagrożeń?

**Co muszę wiedzieć na temat
(przynajmniej) pięciu największych
religii na świecie, by móc swobodnie
rozmawiać o nich z moimi uczniami?**

**Jak wytłumaczyć uczniom
związek między trzema religiami
monoteistycznymi (w tym umiejscowić
najbardziej rozpowszechnioną w Polsce
religię – chrześcijaństwo między
judaizmem a islamem)?**

Jeśli jestem osobą wierzącą, co pozwoli mi zachować obiektywizm w sytuacjach konfliktów między uczniami na tle religijnym (w tym nie tylko konfliktów między uczniami ale też np. skarg rodziców dzieci wyznających religie mniejszościowe)?

Jakich znam youtuberów / influencerów, którzy są najbardziej popularni wśród grupy wiekowej moich uczniów i uczennic?

Jaki światopogląd prezentują? W jaki sposób mogę wykorzystać jakieś nagranie do rozmowy o otwartości, dyskryminacji, przemocy?

Na przykład kanał bardzo popularnej wśród młodszej młodzieży Nanami Chan (przykładowy materiał o przemocy psychicznej):

bit.ly/2Ug2dJq

W jaki sposób mogłabym (mógłbym) skorzystać z możliwości dla nauczycieli, jakie daje program Erasmus+?

**Kilkudniowe szkolenia dla tzw. „youth workes”? Wymiany nauczycieli?
Job shadowing?**

Czy rozważałam(-em) udział w takim projekcie (szczególnie tematycznie związanym z wielokulturowością, antydyskryminacją, etc.)?

W jaki sposób zwracam się do swoich uczniów? Czy biorę pod uwagę to, jak chcą, by się do nich zwracać?

Czy zdarza mi się zdrabniać ich imiona?

Czy zdrabniam tylko imiona dziewcząt albo tylko imiona chłopców?

Jeśli tak, to dlaczego to robię?

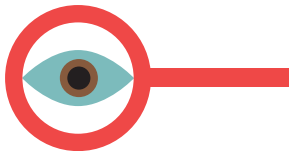
Czy zdarza się, że ktoś w moim towarzystwie opowiada seksistowskie żarty lub rasistowskie dowcipy?

**Jeśli tak, to jak wtedy reaguję?
Czy okazuję, że żart mnie nie śmieszy?
Czy zaczynam rozmowę na ten temat?
W jaki sposób mogę to zrobić?**

Czy reaguję, jeśli ktoś w rozmowie ze mną formułuje/powtarza stereotypizujące sformułowania?

Jeśli nie, to dlaczego? Jak mogłabym/mógłbym zareagować, gdy znajdę się w takiej sytuacji kolejnym razem?

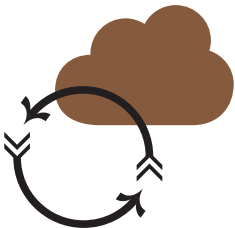

**Czym jest zjawisko etnocentryzmu?
W jaki sposób wpływa ono na moje
postrzeganie świata i otaczającej
mnie rzeczywistości?**

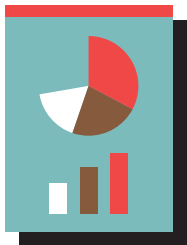

Znęcanie się / przemoc rówieśnicza (bullying) rozwija się stopniowo. Jakie są najwcześniejsze, najmniejsze przejawy przemocy, niuanse zapowiadające powstanie przemocy?

**Jak rozpoznać pierwsze przejawy?
Jak mogę się upewnić, że nie marginalizuję ani nie traktuję powierzchownie pierwszych przejawów bullyingu?**

Co pozwala odróżnić „zwykłe” niesnaski między uczniami od poważnej przemocy rówieśniczej (bullyingu)?

**Jakie są konsekwencje
przemocy rówieśniczej
dla ofiar?**

**A dla sprawców
i świadków?**

Jakie znam sprawdzone sposoby reagowania w sytuacjach niosących duże ryzyko powstania niekorzystnych relacji w klasie (np. pojawienie się nowego ucznia w klasie z grupy mniejszościowej pod względem etnicznym, religijnym, który dodatkowo nie zna języka polskiego i jest nieśmiały)?

**Jakie znam podstawowe błędy
popętniane w pracy z ofiarą, sprawcami
lub rodziców dzieci zaangażowanych
w przemoc rówieśniczą?**

Na co należy być wyczulonym?

**Jak rozumiem zalecenie, by interwencja
w takich sytuacjach miała charakter
konstruktywny, empatyczny
i dawała wsparcie?**

Czy w przeszłości (będąc uczennicą /uczniem) byłam(-em) świadkiem przemocy rówieśniczej?

Jak się wtedy czułam(-em)?

Czy zareagowałam(-em)?

**Jaką rolę odgrywają świadkowie
w przemocy rówieśniczej?**

**W jaki sposób angażować biernych
świadków?**

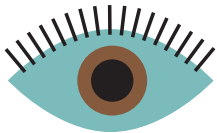
**Jak przekazuję uczniom bezpieczne
sposoby dawania wsparcia i reagowania
w sytuacjach przemocy?**

**Jak mogę wzmocnić ofiarę przemocy
rówieśniczej w taki sposób, aby
w różnych sytuacjach, kiedy nas,
dorosłych, nie ma przy tej osobie,
umiała ona poradzić sobie sama?**

Czy zawsze reaguję, gdy jestem świadkiem łamania zasad klasowych/ świadkiem przemocy rówieśniczej?

Czy zdarza mi się ignorować niektóre przejawy upokarzania/ znęcania/ wykluczania? W jakich okolicznościach?

**Jakie są rozwiązania prawne
w sytuacjach, gdy przemoc rówieśnicza
wymaga zawiadomienia innych
instytucji?**

**Czy wiem, po jakie środki mogę sięgnąć,
gdy zjawisko przemocy rówieśniczej
wymaga zaangażowania osób innych
niż rodzice i pracownicy szkoły?**

**Czy zdarzyło mi się zrezygnować
z interwencji w sytuacji dyskryminacji
lub innej formy przemocy ze względu na
strach przed reakcją dyrektora, innych
nauczycieli, rodziców?**

**W jaki sposób mogę wzmocnić sam(a)
siebie, żeby nie dopuścić do podobnej
sytuacji w przyszłości?**

Z jakich aplikacji korzystają moi uczniowie? Jakie aktywności podejmują w internecie? W jakie zachowania ryzykowne angażuje się młodzież w internecie?

Jak mogę poszerzyć moją wiedzę na ten temat? Jak wykorzystać w praktyce?

Po czym poznać, że uczeń jest ofiarą cyberprzemocy?

Jak i kiedy powinnam (powinienem) interweniować w sytuacji, gdy mój uczeń/ moja uczennica jest ofiarą cyberprzemocy?

Jakie znam odpowiednie i skuteczne metody i procedury reagowania na cyberprzemoc?

Czy wiem, co to są „nowe media”?

**Czy potrafię doradzić uczniom jak
być bezpiecznym i świadomym
użytkownikiem nowych mediów?**

Jak wykorzystać modelowanie do nauki empatii?

W jakiej sytuacji było mi ostatnio najłatwiej uczyć empatii uczniów poprzez modelowanie? Kiedy było to najtrudniejsze?

Kiedy ostatnio modelowałam(-em) rozumienie perspektywy innych uczniów i życzliwe zachowanie/postawę?

**Czy stosuję etykietowanie w czasie lekcji
(np. „Michał, jesteś bardzo grzecznym
uczniem.”, „Marysia, jesteś leniem.”)?**

**Jakie konsekwencje niesie ze sobą
etykietowanie?**

**Jak mogę pogłębić swoją wiedzę
na temat komunikacji bez przemocy
(w tym tej ukrytej,
często nieuświadomionej)?**

**Czy dyskutuję z uczniami na bieżące
tematy polityczne i społeczne?**

**Jak to robię? Czy czuję, że uczniowie
to lubią? A jeśli nie podejmuję takich
tematów – dlaczego nie?**

Czy rozmawiając z dziećmi/młodzieżą o problemach lokalnych/państwowych staram się osadzać je w szerszym kontekście globalnym, pokazując ogólnoświatowe zależności i wpływy?

Jak podkreślam szersze wpływy historyczne (np. znaczenie epoki kolonializmu dla zrozumienia obecnej sytuacji wielu regionów globalnego Południa)?

*„Daj każdemu człowiekowi prawa,
których domagasz się dla siebie.”*

Robert Ingersoll

**Ten cytat może być punktem wyjścia
do wielu rozmów z uczniami. Do jakich?**

**Czy wykorzystuję ciekawe cytaty
do dyskusji z młodzieżą?**

”

**Kto w moim otoczeniu podziela moje
poglądy, wspiera moje działania lub
realizuje podobne?**

**Gdzie mogę poszukać takiego wsparcia?
Kto może mi pomóc w utrzymaniu
zaangażowania i motywacji?**

Czy w moim życiu były jakieś wyjątkowe osoby, które miały wpływ na moje postawy obecnie?

Inspiratorzy? Mentorzy? Motywatorzy?

Czy ja jestem taką osobą dla moich uczniów i uczennic?

**Czy moja placówka daje mi przestrzeń
do nauczania wielokulturowości,
antydiskryminacji, edukacji dla pokoju?**

**Czy czuję przyzwolenie i wsparcie
przełożonych?**

Jakie napotykam problemy?

Czy mam możliwość dzielenia się swoimi sukcesami / doświadczeniami z innymi członkami kadry (nauczycielami innych placówek, działaczami organizacji pozarządowych, urzędnikami odpowiedzialnymi za sprawy społeczne w mojej miejscowości)?

**Czy mam taką potrzebę? Dlaczego?
Dlaczego nie?**

**Czy moja szkoła / moje miasto
jest przestrzenią pozwalającą
na bezpośrednie spotkania
z przedstawicielami mniejszości?**

Czy jest bezpieczna dla mniejszości?

Co na ten temat sądzą uczniowie?

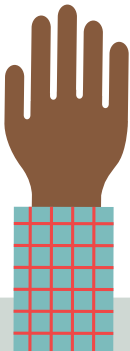
**Czy wiem, jaka jest na ten temat opinia
przedstawicielek/przedstawicieli samej
mniejszości?**

**Jak przygotowuję siebie, uczniów,
rodziców uczniów do sytuacji,
gdy do klasy ma dołączyć nowy uczeń
/ nowa uczennica?**

**Czy podejmuję jakieś dodatkowe
działania, jeśli nowa osoba jest
reprezentantem mniejszości
(etnicznej, religijnej, etc.)?**

**Czy moja placówka
współpracuje z asystentami
kulturowymi
(lub zatrudnia takie osoby)?**

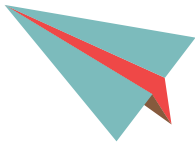
**Czy wiem, co mogę zrobić,
żeby podjąć współpracę
z taką osobą (jeśli czuję
taką potrzebę)?**

**Czy kadra mojej placówki
(w tym ja sam(a)) zna różnice między
polskim modelem wychowania
/ traktowania dzieci a modelem
przyjętym w kulturze, z którego pochodzi
dziecko cudzoziemskie?**

**Czy mam ochotę/możliwość
i sposobność pozyskać taką wiedzę?**

**Jak mogę wesprzeć kolegów / koleżanki
w pozyskaniu takiej wiedzy?**

**Czy kadra mojej placówki
(w tym ja sam(a)) umie wymienić
zasadnicze różnice kulturowe
(szczególnie te związane z kontekstem
szkoły, relacji dziecko - dorosły) między
naszą, lokalną kulturą a kulturą, którą
reprezentuje dziecko cudzoziemskie?
Jak pozyskać wiedzę na ten temat?**

**Jakie są główne przeszkody
w przyswajaniu przez uczniów
przekazywanych treści?**

**Czy mam wpływ na pokonywanie tych
przeszkód? Jeśli tak – co mogę zrobić?**

**Czy w mojej klasie/grupie są uczniowie,
którzy są ambasadorami takich wartości
jak otwartość, tolerancja, empatia,
ale boją się wyrażać swoich opinii?**

**Skąd wiem, że podzielają te wartości
nie uzewnętrzniając ich?
Dlaczego tak się dzieje?**

**Czy uważam za zasadne wspomaganie ich
w upublicznieniu swoich opinii? Dlaczego
nie? Dlaczego tak (i jak mogę to zrobić)?**

**Czy mam możliwość indywidualnej
rozmowy z uczniami?**

Czy korzystam z tej możliwości?

**Jeśli nie, czy jest możliwość
wygospodarowania takiej przestrzeni?**

Czy kadra placówki, w której pracuję (szczególnie dyrekcja, pedagodzy, psychologodzy) są wrażliwi kulturowo?

Czy mają podstawową wiedzę na temat dyskryminacji oraz przemocy motywowanej uprzedzeniami?

A jeśli nie, czy mam możliwość podsunięcia im materiałów na te tematy? Polecenia kursów i szkoleń?

Czy jest szansa, żeby tematy z zakresu edukacji dla pokoju (antydiskryminacyjnej, antyprzemocowej, wielokulturowej) weszły do szkoły systemowo?

Jeśli tak, co mogę zrobić? Jeśli nie, dlaczego (i czy jest coś, co mogę zrobić)?

**Czy w klasie, którą się opiekuję,
są elementy wystroju / materiały
dydaktyczne sprzyjające wprowadzaniu
elementów edukacji dla pokoju
(np. mapa świata; sylwetki inspirujących
aktywistów, ciekawe cytaty, etc.)?**

Czy w grupach przedszkolnych / klasach dzieci w wieku wczesnoszkolnym w mojej placówce są zabawki reprezentujące mniejszości (np. ciemnoskóre lalki, puzzle z motywami innych kultur) oraz pozycje książkowe z zakresu edukacji dla pokoju (antydiskryminacyjnej, antyprzemocowej, wielokulturowej)?

Polecamy listę książek z „biblioteczki”, która jest częścią „Narzędziownika świadomego nauczyciela” – całość do pobrania ze strony www.goandact.org.

Czy w mojej miejscowości organizowana jest „Żywa biblioteka”?

Czy znam ten projekt?

Uczestniczyłam(-em) w nim kiedyś?

Zaprosiłam(-em) tam moich uczniów?

Czy mogłabym/mógłbym zorganizować wyjazd dla uczniów do miejscowości, w której takie wydarzenie jest organizowane? Zorganizować takie wydarzenie w mojej miejscowości?

**Jakie stereotypy napotykam
w podręcznikach?**

**Jakie przejawy języka nienawiści
(lub braku poszanowania języka
równościowego)?**

**Czy istnieje możliwość
porozmawiania o nich z uczniami?**

**Czy próbowałem
(-am) kiedyś podważyć treść
podręcznika? Jak było to
doświadczenie?**

Czy w mojej placówce uczniowie mają warsztaty (lub chociaż pogadanki) z profesjonalistami z zakresu:

1) komunikacji bez przemocy w życiu codziennym (interakcjach bezpośrednich)?

2) komunikacji bez przemocy w sieci,

3) cyberbullingu?

Jeśli nie, czy mam jakoś wpływ na to, żeby to zmienić?

Czy w mojej placówce realizowane są programy z zakresu promowania postaw otwartości i akceptacji wobec mniejszości?

A może w dokumentach szkoły (takich jak statut) są zapisy dot. tych zagadnień? Czy je znam? Korzystam z nich? Powołuję się na nie? Czy są moim zdaniem przydatne?

Czy odbyłam(-em) kiedyś wizytę studyjną w placówce (szkole, przedszkolu), która realizuje ciekawe / pilotażowe / zaawansowane / pogłębione programy z zakresu edukacji dla pokoju?

**Jeśli tak: czy była inspirująca?
Czy udało mi się przenieść coś na grunt własnej placówki?**

Jeśli nie, czy mam możliwość wzięcia udziału w takim działaniu?

**Czy znam jakieś organizacje pozarządowe
w mojej okolicy, które zajmują się edukacją
dla pokoju (antydiskryminacyjną,
antyprzemocową, wielokulturową)?**

**Czy mam możliwość nawiązania
z nimi współpracy?**

**Czy znam lokalne organizacje
pozarządowe / jednostki instytucji
publicznych, do których można się
zwrócić, jeśli jakieś dziecko spotyka
się z przemocą motywowaną
uprzedzeniami?**

**(Na przykład organizacje, które oferują
pomoc psychologiczną, prawną.)**

Czy współpracuję z rodzicami w zakresie wprowadzania do zajęć treści z zakresu edukacji dla pokoju?

Czy mogę ich zaangażować?

Jak (lub dlaczego nie)?

Jakie trudności napotykam?

Czy napotkałam(-em) kiedyś trudną sytuację ze względu na przekazywane treści (na przykład pretensje od rodziców, dyrekcji, innych nauczycieli)?

Jak zakończyła się ta sytuacja?

Czy wzmocniła mnie w moich działaniach? Czy zmusiła do wycofania się?

W jaki sposób mogę otrzymać informację zwrotną na temat sposobu realizowania przeze mnie tematów z zakresu antydysryminacji, przeciwdziałania przemocy, edukacji wielokulturowej (od uczniów, innych nauczycieli, ekspertów)?

Jeśli nie, czy rozważałam(-em) kiedyś zaproszenie eksperta w charakterze ewaluatora i mentora?

**Jakie przejawy przemocy, zachowań
dyskryminacyjnych, niezrozumienia
innych osób (np. ze względu na kulturę
czy wyznawaną religię) najczęściej
obserwuję w klasie?**

Czy odnoszę się do nich na bieżąco?

**Czy wolę wygospodarować dłuższy czas
na pogłębioną rozmowę?**

**Czy są sytuacje, gdy nie reaguję?
Jakie? Dlaczego?**

**Czy uczniowie raczej się ze mną
zgadzają czy nie (w zakresie
przekazywanych treści równościowych,
antydiskryminacyjnych,
antyprzemocowych, etc.)?**

**Czy raczej milczą czy wchodzą
w dyskusję? Czy milczenie jest oznaką
zgody, obojętności czy sprzeciwu?**

**Czy dyskusje są konstruktywne?
Jak się kończą?**

**Czy w szkole/przedszkolu są rekwizyty
związane z jedną wybraną religią,
np. chrześcijańską?**

Czy uważam to za słuszne czy niesłuszne?

**Czy mój światopogląd religijny
ma wpływ na moją opinię?**

Czym jest mowa nienawiści?

Jak ją rozpoznać?

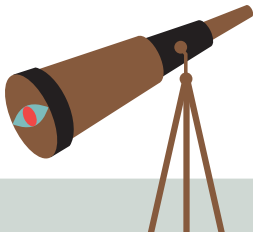
**Kto najczęściej pada jej ofiarą
w placówce, w której pracuję?**

**Czy osoby doświadczające mowy
nienawiści w mojej placówce mają się
do kogo zwrócić?**

Czy sam(a) wiem, jak reagować?

**Jakie możliwości daje uczniom program
Erasmus+? Program Twinning?
Międzynarodowe wymiany młodzieży?**

**W jaki sposób mogę zachęcić
moich uczniów do udziału w takich
inicjatywach?**

Jakie znam materiały (książki, filmy, programy telewizyjne, spoty, etc.), które mogę polecić dzieciom, młodzieży do obejrzenia w domu?

Czy organizuję wycieczki do kina / teatru / na projekcje / spektakle poruszające takie tematy jak prawa człowieka, tolerancja, otwartość, szacunek, empatia? Na jaki spektakl / wystawę mogę zabrać uczniów? W jaki sposób mogę śledzić bieżące informacje o takich wydarzeniach w mojej okolicy?

Polecamy listę książek i filmów z „(biblio)(filmo)(wiedzo)teczki”, która jest częścią „Narzędziownika świadomego nauczyciela”
– całość do pobrania ze strony www.goandact.org.

**Co to jest Tydzień Edukacji Globalnej
(TEG: teg.edu.pl)?**

Czy w mojej placówce świętuje się TEG?

**Czy ja planuję jakieś działania
w tym zakresie?**

**Czy w pracy z dziećmi / młodzieżą
wykorzystuję modne wśród nich marki /
reklamy / trendy?**

**Jak mogę wykorzystać na przykład
reklamę popularnej wśród młodych
ludzi marki Sprite?**

www.youtube.com/watch?v=RdJ-5XO8p5E

**Jakie znam inne reklamy / spoty
do wykorzystania?**

Czy w mojej szkole organizowane są akcje pomocowe dla dzieci z wybranych regionów Afryki / Azji?

Czy są skuteczne i przemyślane? Czy nie utrwalają stereotypów? Czy są konsultowane z ekspertami w zakresie pomocy humanitarnej / rozwojowej? Z trenerami edukacji globalnej?

Czy znam pojęcie „white saviour complex”? Czy wiem, że często chęć pomocy powiązana jest z kwestią protekcjonalizmu, władzy i wzmocnienia stereotypów? W jaki sposób rozmawiać z koleżankami i kolegami, którzy podejmują takie inicjatywy nie uwzględniając kwestii unikania protekcjonalizmu, stereotypów etc.?

Czy osobiście znam ekspertów z zakresu edukacji międzykulturowej, edukacji antydyskryminacyjnej, edukacji globalnej?

A jeśli nie, czy mam możliwość nawiązania takich znajomości?

Czy konsultuję z nimi moje pomysły?

**Jak swoją postawą i działaniami
wspieram zasady klasowe ustalone
z uczniami?**

**Czy uczniowie rozumieją cel trzymania
się tych zasad i czy ustalaliśmy
je wspólnie?**

Czy wybieram/ tworzę aktywności dla uczniów, które pozwalają na to, by poznali się lepiej?

Czy przy wybieraniu takich aktywności dbam o to, by nie wykluczały one żadnego z uczniów z uwagi na ich status ekonomiczny, stan zdrowotny, pochodzenie, wygląd, orientację seksualną?

**W jaki sposób swoimi działaniami
i postawą staram się wspierać
u uczniów wspólnotowość i poczucie
odpowiedzialności za klimat panujący
w klasie i dobre samopoczucie
ich rówieśników?**

**Jakie działania zapobiegające przemocy
rówieśniczej stosuję regularnie
w moim zespole klasowym?**

**Jakie metody zapobiegające poczuciu
bycia gorszym / wykluczonym
/ nielubianym stosuję w sytuacji
wybierania członków pracy grupowej
/ drużyny?**

Jak dzielę klasę na grupy robocze?

**Jak pozwalam uczniom i uczennicom
samodzielnie dzielić się na drużyny
/ grupy robocze?**

**Czy pracując z uczniami dbam o to,
by działania, gry, w które angażują
się uczniowie miały charakter
inkluzywny i integracyjny?**

**Czy gry i aktywności, które proponuję
polegają na rywalizacji czy
na współpracy?**

**Czy w moim zespole klasowym
są uczniowie, którzy na przerwach
spędzają czas zazwyczaj samotnie,
są wykluczani, wyśmiewani?**

Czy wiem, dlaczego tak jest?

**Jakie działania podejmuję, aby
włączyć każdego ucznia do zespołu
klasowego i zadbać o wzrost poczucia
przynależności do klasy?**

**W jaki sposób mogę dowiedzieć się,
czy moi uczniowie mają świadomość
zagrożeń mogących wynikać ze
stosowania cyberprzemocy?**

**Jak mogę dbać o to, by wiedzieć, czy moi
uczniowie doświadczają cyberprzemocy
bądź byli jej świadkami lub sprawcami?**

Czy w mojej placówce są jakieś przejawy nierówności ze względu na wiek (tzw. ageizm), np. dzieci muszą nosić buty zmienne, a dorośli nie; jeden dystrybutor z przekąskami jest do użytku ogólnego, a jeden tylko dla nauczycieli?

Czy stoi za nimi racjonalne uzasadnienie czy jest to przejaw dyskryminacji?

Czy to pytanie (ta karta autorefleksji) rodzi we mnie sprzeciw / zdziwienie / negatywne emocje? A jeśli tak - dlaczego?

**Na czym polega problem protekcjonalizmu
w języku w stosunku do dzieci/młodzieży
(nie tylko w szkole, ale w wielu codziennych
sytuacjach)?**

**Co pomaga mi zachować czujność
w stosunku do języka, jakiego
sam(a) używam?**

**Co sędzę o takich komentarzach
w stosunku do uczniów jak „Czy Wy w ogóle
wiecie, co to są prawdziwe relacje?
Siedzicie tylko w tych komórkach”?**